

R. Navarro-Valls, R. Palomino, *Estado y Religión. Textos para una reflexión crítica*, Barcelona (2000), pp. 380.

Prawo człowieka do wolności religijnej, władza w porządku politycznym i duchowym, relacje między państwami i wspólnotami religijnymi, niekiedy w ich konkurencyjnym natężeniu, znajdujące wyraz w legislacjach, są przedmiotem refleksji w ramach nauki prawa wyznaniowego.

Cenną pomocą, zwłaszcza w procesie dydaktycznym, może być praca *Estado y Religión. Textos para una reflexión crítica (Państwo i religia. Teksty do naukowej refleksji)* przygotowana przez Rafaela Navarra-Vallsa i Rafaela Palomina, na zlecenie wydawnictwa Ariel S.A. z Barcelony.

Autorzy są profesorami Universidad Complutense w Madrycie. Pierwszy z nich jest również wicesekretarzem Królewskiej Akademii Legislacji i Sądownictwa, natomiast drugi profesorem wizytującym uniwersytetów w Chicago i Kalifornii (Berkeley).

Wśród publikacji R. Navarra-Vallsa dominują pozycje z zakresu prawa wyznaniowego (m.in. *Las objeciones de conciencia en el Derecho español y comparado*, 1997) i małżeńskiego (m.in. *Matrimonio y Derecho*, 1995). Natomiast R. Palomino koncentruje się głównie na prawie wyznaniowym porównawczym (m.in. *Las objeciones de conciencia en el Derecho norteamericano*, 1994).

Jak wskazuje podtytuł książki, zawiera ona wybór tekstów źródłowych i fragmentów bardziej znaczących do nich komentarzy, dotyczących relacji między państwem i społecznym fenomenem religii. Pierwszym kryterium zastosowanym do ich uporządkowania jest kryterium chronologiczne. Całość została podzielona na cztery części. W ramach tychże posiłowano się również kryterium przedmiotowym.

Materiał źródłowy poprzedza *Wprowadzenie (Introducción)*, w którym autorzy dają krótką historię relacji między wspólnotą polityczną i wspólnotą religijną. Wskazują też na niebezpieczeństwo skrajnych ujęć praw człowieka, które przy zawężającym spojrzeniu mogą być materialem dla manipulacji przez nowe totalitaryzmy, zaś przy nieustannych rewindykacyjnych roszczeniach mogą stać się instrumentem dla fałszywych humanizmów. Jądem problemu są relacje między państwami i kościołami, które niekiedy mogą się stać “pierwotniakami bez okien”, gdy są ignorowane, albo też “braćmi syjamskimi”, gdy się mieszają. Przełom tysiącleci stoi, zdaniem Autorów, pod znakiem “zmartwychwstania” wielkich religii. Temu może towarzyszyć niebezpieczeństwo postaw integrystycznych lub cynicznego wykorzystywania przekonań religijnych, zwłaszcza fanatyzmów, dla celów politycznych. Zatem w relacjach wspólnota religijna – wspólnota państwowa nie można zapominać o ich destynatorze – człowieku. W tej części odwołują się do dyskusji podczas rzymskiego sympozjum *Polityka i etyka w społeczeństwie 2000* (27-28.02.1997 r.), a zwłaszcza do wystąpienia R.J. Neuhausa – *Church and State in the New Society (Kościół i Państwo w nowej społeczności)*, wskazującego na konieczność zachowania następujących reguł: a) suwerenność państwa w materii politycznej musi być określana dokładnie, by ideologowie nie wykorzystywali jej dla własnych celów; to domaga się odnowienia instytucji mediacyjnych; b) proces polityczny musi być otwarty na obywateli o różnych przekonaniach “bez nagradzania, czy pomijania z powodu określonych przekonań religijnych bądź ich braku”; c) kościoły muszą uznać granice własnych kompetencji w życiu politycznym i ekonomicznym oraz wychowywać swoich wiernych do zaangażowanego uczestnictwa w życiu publicznym (ss. 9-17).

W części pierwszej – *Del monismo político-religioso al dualismo cristiano (Od monizmu polityczno-religijnego do dualizmu chrześcijańskiego)* – zamieszczone zostały teksty traktujące o religii i polityce: w świecie przedchrześcijańskim, w cesarstwie rzymskim przy narodzeniu się chrześcijaństwa, o obliczach cesaropapizmu w Imperium i na Wschodzie, w dobie ustanowienia chrześcijaństwa jako religii oficjalnej, wykształcenia się dualizmu wschodniego aż po cesaropapizm karoliński (ss. 21- 51).

W części drugiej – *La edad media: cristiandad, poder político y poder espiritual: Conflicto de jurisdicciones?* (*Średniowiecze: chrześcijaństwo, władza polityczna i władza duchowa: konflikt jurysdykcji?*) – czytelnik znajdzie m.in. podstawowe teksty o fundamentach teokracji oraz dotyczące walki o inwestyturę – Humberta de Silvy Cándidy, list Pedra Damiana do Henryka IV, *Dictatus Papae* papieża Grzegorza VII, list do tegoż od cesarza Henryka IV, listy z ekskomuniką nałożoną na Imperatora, konkordat wormacki z 1122, pokój wenecki – traktat zawarty między Fryderykiem I i Aleksandrem III (1177) – i inne. Apogeum papieskiej władzy ilustruje opracowanie o Innocentym III jako najwyższym arbitrze chrześcijaństwa, dekret tegoż *Novit ille* (z 1204) oraz list poddańczy Jana bez Ziemi (1213). Oprócz opracowania cztery teksty źródłowe poświęcone zostały Bonifacemu VIII i schyłkowemu okresowi teokracji. Zaś w nowego – laickiego - ducha czasu wprowadza fragment z *Defensor Pacis* Marsyliusza z Padwy (ss. 55-119).

De la tolerancia (O tolerancji) traktują teksty zgromadzone w części trzeciej (ss. 123 – 184). Są one związane z reformacją Lutra i Kalwina, ustawą supremacyjną Henryka VIII (1534), wojnami religijnymi, proklamowaniem Aktu Tolerancyjnego z Maryland (1649), regalizmami – deklaracją gallikańską (1682) i konkordatem Benedykta XIV z Hiszpanią (1753), z amerykańską deklaracją z Wirginii (1776) i “Bill of Rights” (1791) oraz francuską Deklaracją Praw Człowieka i Obywatela (1789). Teksty źródłowe przeplatają nieliczne komentarze.

Część czwarta – *El siglo de las libertades (Wiek wolności)* – ukazuje ochronę wolności religijnej na forum międzynarodowym (fragmenty z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948; Międzynarodowego Paktu Praw Politycznych i Obywatelskich z 1966 oraz Deklaracji ONZ w sprawie wyeliminowania wszystkich form nietolerancji z 1981) i rozwiązania w Unii Europejskiej oraz w konstytucjach współczesnych państw (Niemiec, Austrii, Belgii, Danii, Hiszpanii, Finlandii, Francji, Grecji, Irlandii, Włoch, Luksemburgu, Holandii, Portugalii i Szwecji). Ocenę tych regulacji ułatwić może fragment ze studium W. Cole Durhama na temat podstaw do studiów porównawczych w zakresie prawa wyznaniowego, zawierający przystępne schematy.

Stanowisko Kościoła katolickiego w kwestii wolności religijnej przedstawione zostało poprzez fragmenty z soborowej *Deklaracji o Wolności Religijnej*, teksty konkordatów posoborowych, opracowanie kard. J. Ratzingera na temat znaczenia wartości religijnych i moralnych w społeczeństwie pluralistycznym.

W ostatnim, czwartym, paragrafie tej części prezentowane są aktualne kwestie relacji między państwami a religią oraz wolności religijnej. Kwestię uczuć religijnych jako granicy dla wolności wyrażania się, ekspresji ilustruje orzeczenie Trybunału w Strasburgu z dnia 20 września w sprawie Otto-Preminger-Institut przeciw Austrii w związku z ograniczeniami w rozpowszechnianiu filmu *Das Liebeskonzil*. Na polu edukacji sprawę używania znaków religijnych przez uczniów oraz obowiązek świeckości po stronie nauczycieli prezentuje się na przykładzie Francji podając tekst Okólnika Ministra Edukacji z 12 grudnia 1989 r. Kwestię prozelityzmu przybliża sentencja Trybunału w Strasburgu z dnia 25 maja 1993 r. w sprawie Minosa Kokkinakisa, świadka Jehowy, przeciwko Grecji, w związku z 60.krotnym aresztowaniem go za prozelityzm. Znajdziemy tu też teksty związane z nowymi ruchami religijnymi, w tym Rekomendację nr 1178(1992) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z 5 lutego 1992 r. Zaś granice wolności religijnej z tytułu konieczności ochrony zdrowia i bezpieczeństwa publicznego ilustruje orzeczenie Trybunału Apelacyjnego Arizony z 9 stycznia 1973 r., natomiast z powodu zachowania porządku publicznego – sentencja Najwyższego Trybunału Hiszpanii z 18 czerwca 1992 r. (ss. 187-314).

Obszerne (ss. 315-362) *Zakończenie (Conclusión) – Los estados frente a la iglesia (Państwa wobec kościoła)* – to tekst wystąpienia R. Navarra-Vallsa w Katolickim Uniwersytecie w Lublinie, podczas VIII Międzynarodowego Kongresu Prawa Kanonicznego we wrześniu 1993 r. Można go również znaleźć w *Anuario de Derecho Eclesiástico del Estado*, vol. IX(1993), ss. 17-51.

Opracowanie uzupełnia podstawowa literatura (*Bibliografía básica*, ss. 363-372), wyłącznie w języku kastylijskim. Do tematyki historii relacji Kościół – Państwo zalecono 13 pozycji, dodatkowo dwie będące specjalnymi wyborami tekstów. Najobszerniejsza jest grupa dotycząca problemów i kwestii aktualnych w tychże relacjach.

Wykaz obejmuje 96 tytułów, najwięcej wydanych pierwszy raz w latach 1995-2000.

Bardzo pobieżny jest *Indeks analityczny i imienny* (*Índice analítico y onomástico*), w części przedmiotowej ledwie zauważalny (ss. 373-378). Także *Spis treści* (*Índice*) nie oddaje wszystkich znaczących podziałów w poszczególnych paragrafach rozdziałów, co utrudnia szybkie znalezienie publikowanych tekstów źródłowych (ss.379-380). Pomimo tych braków, obniżających praktyczną użyteczność publikacji, jest ona interesująca z punktu widzenia uprawiania nauki prawa wyznaniowego oraz procesu dydaktycznego. Nie tylko hiszpańskojęzyczni studenci, ale i naukowcy otrzymali wartościowy zbiór “tekstów do krytycznej refleksji” nad relacjami między państwem i religią.

Wiesław Bar